

LAKSEN I GRØNLAND

Af cand. mag. *Jørgen Nielsen*

Laksen (*Salmo salar*), der almindeligvis i Grønland går under betegnelsen »skællaks« for at adskille den fra fjeldørreden (*Salvelinus alpinus*), som man i daglig tale deroppe kalder for »laks«, er en ret sjælden fisk i de grønlandske vande. Den synes dog i den nuværende varmere periode at være blevet noget mere almindelig og at have udvidet sit udbredelsesområde ved Grønlands kyster.

Uden for Grønland forekommer laksen almindeligt i vandløb langs Europas vestkyst fra Chernayafloden øst for Pechora til Mino i Portugal. Desuden findes den på Færøerne, hvor den dog er udsat, og i Island. På Nordamerikas østkyst går dens oprindelige udbredelse fra Cape Cod til Labradorkysten, hvor dens nordgrænse muligvis er Churchill River. Inden for disse grænser findes den i det nordatlantiske kystområde på alle steder, hvor der findes egnede vandløb for opgang.

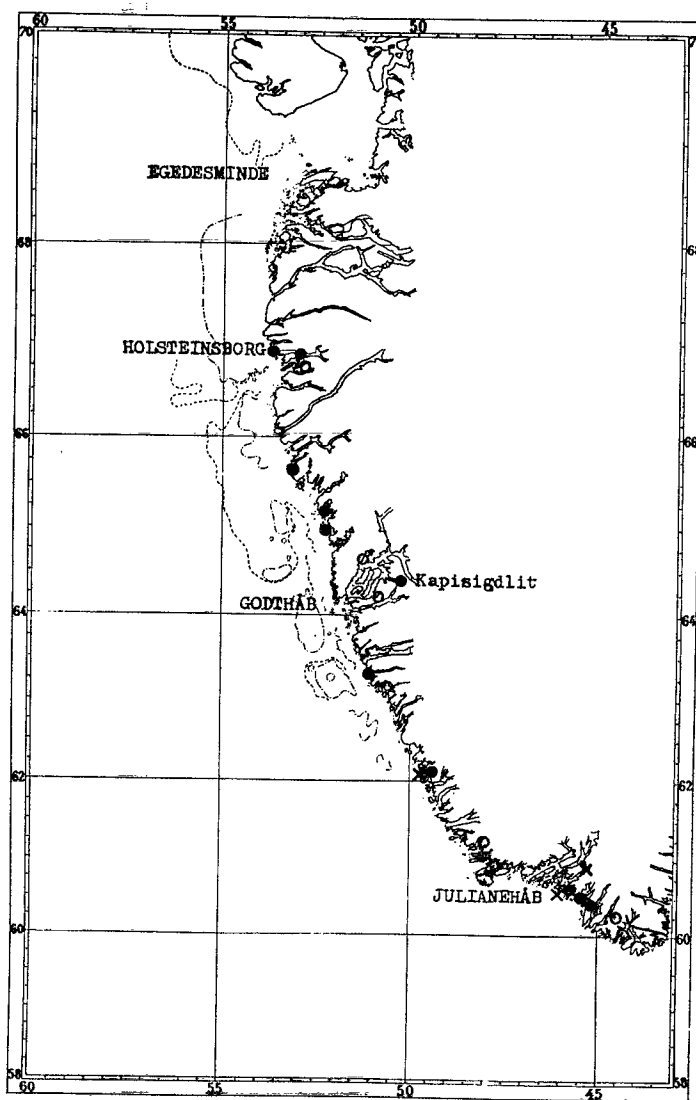
Foruden den almindelige vandreform af laksen, der tilbringer sine første leveår i ferskvand og senere går ud i havet, hvor den største vækst sker, for atter at gå op i ferskvand for at gyde, findes der forskellige steder en standform, der har tilpasset sig til et liv udelukkende i ferskvand. Denne indsøform, der sjældent når vandreformens størrelse og hurtige vækst, findes i reglen i større søer, hvor den går op i tilløbene for at gyde.

I Grønland er laksen kendt fra gammel tid. Fabricius omtaler den i »Fauna Groenlandica« fra 1780, men nævner, at den er meget sjælden. I 1926 fastslog to østrigske zoologer Steinböck og Reisinger, at laksen havde gydested i Kapisigdlitlven i bunden af Godthåbsfjorden, og indtil i 1953, hvor det lykkedes Grønlands Fiskeriundersøgelser ved elektrofiskeri at fange gydende og udgydte laks i en anden lille elv i Godthåbsfjorden, har den ikke med sikkerhed været kendt gydende andre steder end ved Kapisigdlit. Dens vide udbredelse i havet langs Grønlands vestkyst fra Julianehåbsdistriktet op til Holsteinsborg, ja endog så langt mod nord som i Umanakfjorden er laks engang fundet i maven på en haj, gør det dog sandsynligt, at den også går op i andre elve for at gyde, selv om det synes mærkeligt, at grønlanderne, der dog i reglen er gode naturiagttagere, ikke med sikkerhed skulle have konstateret dette. Ganske vist oplyser grønlandere, at laks enkelte gange er taget i andre elve, og i 1938 fangede Grønlands Fiskeri-

undersøgelser en laks oppe i selve elven ved Kugssuak i Tasermiutfjorden, men der haves ikke sikre beviser for, at laksen kan yngle i disse elve.

Langs kysten i havet er den kendt fra mange forskellige steder og er flere steder fanget i ret betydeligt antal, blandt andet ved Sarfanguaq ved Holsteinsborg, ved Ikerasak, Napassog og Agpamiut ved Sukkertoppen, i munden af Grædefjorden syd for Godthåb og flere steder i Julianehåbs distrikt, ligesom den af Den kongelige grønlandske Handel udsendte bundgarnsfisker i foråret 1952 fik en del meget store laks i sit bundgarn ved Nerutussoq ved Frederikshåb. Det synes, som om laksen i de sidste årtier er blevet mere almindelig ved Grønlands kyster, men fiskeriet efter den er vanskeligt, da dens forekomst tilsyneladende er ret svingende og uregelmæssig.

Laksens livshistorie kan til en vis grad aflæses i dens skæl, hvis vækst sker i zoner, således at der dannes årringe som i en træstamme. Om vinteren, medens laksen kun tager lidt næring til sig, og væksten er ringe, får skællet kun en lille tilvækst med meget tætliggende ringe, medens skællet i sommertiden, hvor laksens tilvækst er stor, danner en bred sommerzone med stor afstand mellem de enkelte ringe, der lægges til skællet ved dets vækst. Under de første leveårs ophold i ferskvand som yngel har laksen kun

Kortet viser laksens udbredelse i Grønland. De udfyldte cirkler angiver steder, hvor laks er fanget i større mængde, de åbne cirkler, hvor laksen kun er taget enkelte gange, medens de steder, hvor grønlanderne fortæller, at laks ofte ses, uden at den dog er fanget, er angivet med kryds.

Skæl af laks, der har tilbragt fem år i ferskvand inden udvandringen og derefter godt to år i havet, inden den er gået op for at gyde. Randen af skællet er stærkt absorberet, da laksen er taget kort efter gydningen. Forstørrelsen er cirka 26 gange.

en ringe vækst, men når den kommer ud i havet, vokser den meget hurtigt, og dette aftegnes i skællet på den måde, at man inderst i skællet har en ferskvandszone med tætliggende årringe og uden for denne en saltvandszone med vidtliggende ringe. Også laksens gydning kan ses i skællet, da der under gydevandringen sker en stærk afmagring af laksen, og dette viser sig i skællet ved, at dets yderste rand absorberes, således at der på denne tid opstår et spring – et tydeligt gydemærke – mellem den oprindelige del af skællet og den del, der vokser til, når laksen atter kommer ud i saltvand og begynder at tage næring til sig og vokse stærkt igen.

I skællene har man derfor et meget vigtigt hjælpemiddel til at udforske laksens liv, der i store træk former sig på følgende måde. De første år af sin levetid tilbringer laksen som yngel oppe i de ferske vande, hvor den er kommet til verden. Her holder de små laks til i elvene og søerne, hvor de som regel står på ikke særlig dybt vand ved elvens indløb til eller udløb af søen. Når lakseungen klækkes, har den en størrelse på et par centimeter, men i årenes løb vokser den til, og når den har nået en længde af i reglen

15-16 centimeter, vandrer den ud i saltvand. Udvandringen kan dog i enkelte tilfælde ske allerede ved en størrelse af 11-12 centimeter, ligesom laksen i undtagelsestilfælde kan være over 20 centimeter ved udvandringen. Opholdet i ferskvand varer i Grønland fra tre til seks år, således at den yngel, der af den ene eller anden grund har haft den hurtigste vækst, gerne vandrer tidligst ud. I laksens europæiske udbredelsesområde sker udvandringen i den sydlige del allerede i en alder af eet år, medens den bliver længere og længere tid i ferskvand, jo længere man kommer mod nord, dog aldrig mere end seks år. Dette hænger sammen med, at væksten sker betydeligt hurtigere mod syd, hvor temperaturen er højere, vækstsæsonen længere og vandenes næringsmængde større end oppe i arktiske egne.

I Grønland er det reglen, at laksen opholder sig fire eller fem år i ferskvand, inden den vandrer ud. I en prøve af laks fra 1953 på 94 stk. var kun een udvandret som tre-årig, 45 var udvandret som fireårige og 45 som femårige. Kun tre havde opholdt sig seks år i ferskvand inden udvandringen. Undersøgelser fra andre år har vist, at forholdet da har været noget lignende. Under sit ophold i ferskvand har den lille laks et udseende, der afviger ret stærkt fra den voksne laks. Af farve er den grågrønlig på ryggen og ned over siderne, medens bugen er gråhvid. På siderne har den otte til ti store blågrå pletter, der minder om aftryk af fingre. Ind imellem disse store pletter er der talrige små lakrøde pletter, og på gællelåget har den i reglen 2-3 små sorte pletter. Når lakseungen har nået udvandringstadiet, forandres dens farvetegning gradvis. De store gråblå pletter forsvinder, og farven bliver efterhånden sølvskinnende som hos den voksne laks i havet. Udvandringen fra det ferske vand til havet finder sikkert hovedsagelig sted i forsommeren. Formodentlig opholder lakseungen sig et stykke tid i elvmundingen mellem det ferske og det salte vand, da man ved forsøg har vist, at lakseyngel dør ved direkte overførsel fra ferskvand til saltvand, medens de overlever en overføring, når den sker gennem en række gradvis stærkere saltblandinger.

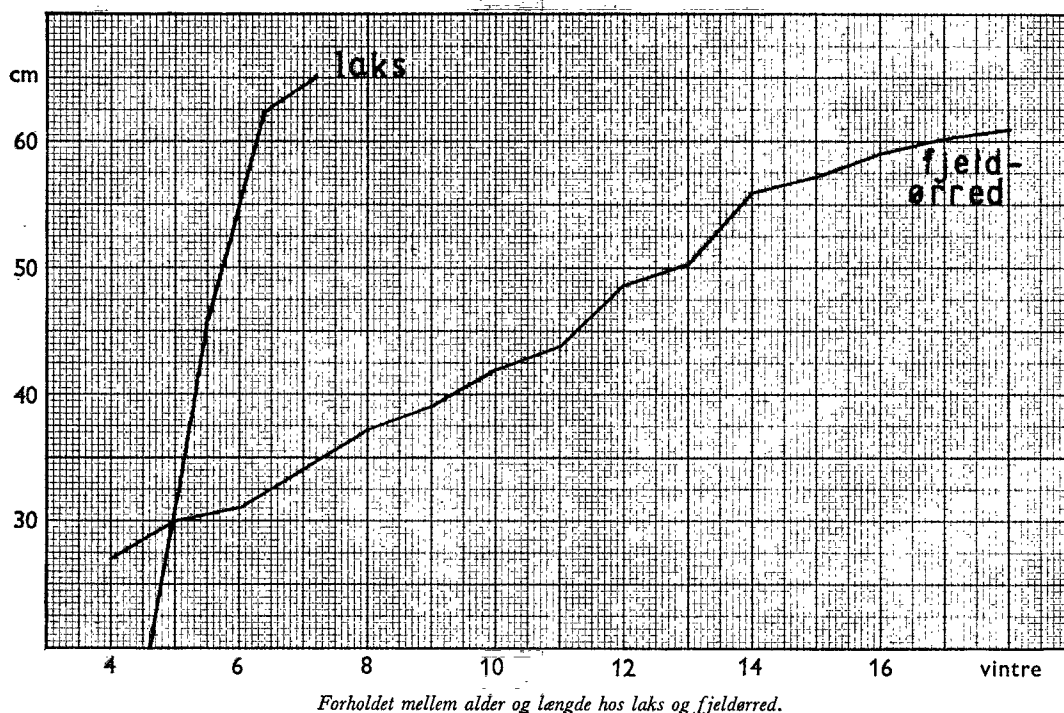
Når laksen er kommet ud i havet som en lille fisk på omkring femten centimeters længde, tager dens vækst hurtigt fart under dens frådsen i det rige dyreliv i havet, hvor den især gør sig til gode med forskellige krebsdyr, fiskelarver og voksne småfisk som tobis og angmagssat. Næste års forår har den nået en længde på 45-50 centimeter, og en del af laksene går da allerede efter cirka et års ophold i havet op i ferskvand for at gyde. Det er dog kun omkring en tredjedel af laksene, der i Grønland går op allerede det første år, medens hovedparten tilbringer to eller tre, ja i enkelte tilfælde op til fire år i havet før første gydevandring. Denne opgang i ferskvand finder sted fra det tidlige forår efter isløsningen og hele sommeren igennem. I begyndelsen af opgangstiden synes det fortrinsvis at være de store og gamle laks, der går op, medens de laks, der kun tilbringer eet år i havet, først kommer senere på sommeren. Laksen er da blankt sølvskinnende, fed og trind, men efter at være kommet op i ferskvand tager den ikke mere

næring til sig og afmagres da meget stærkt i løbet af det år, som den tilbringer i ferskvand. Også selve gydningen tager stærkt på den.

Efter opgangen i ferskvand, der altid synes at finde sted i den samme elv, hvor laksen er kommet til verden, tilbringer den nu omkring et år i ferskvand, idet den først går ud i havet igen det næstfølgende forår ved isløsningen. I danske vandløb sker laksens gydning i tiden fra november til januar. Hvornår den finder sted i de grønlandske vande er ikke kendt med sikkerhed. Grønlænderne mener, at man kan fange fuldmodne, gydefærdige laks i ferskvand både om efteråret og om foråret, og det er muligt, at gydningen kan finde sted vinteren igennem. Ved de gydepladser, som har været under observation, har gydning fundet sted så tidligt som i begyndelsen af december, men også så sent som i maj og i et enkelt tilfælde i slutningen af juni måned er der fanget laks, der var så nær gydning, at rognen flød ud af dem ved ophalingen. Hvorvidt så sen gydning hører til de sjældne undtagelser er endnu uvist.

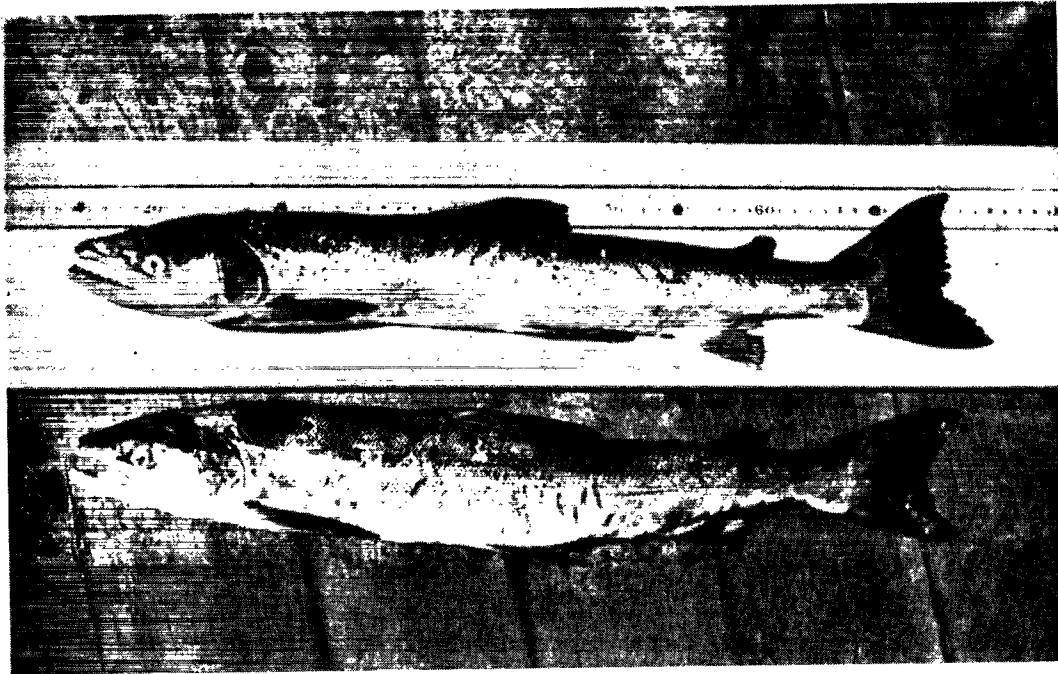
Laksens gydepladser kan man finde i elvene på ret lavt vand, hvor strøm- og bundforhold er egnede. Ofte foregår gydningen uden tvivl langt oppe i elvsystemet, da man ved Kapisigdlit har fanget laks helt oppe i femte sø, der ligger et anseligt stykke inde i landet, og hvor laksen skal passere et par ret kraftige fald for at komme dertil. Man ved fra andre lande, at laksen ofte vandrer flere hundreder kilometer op til gydepladserne og under denne vandring er i stand til at forcere fald, hvor den må springe indtil tre meter i højden. Det er ikke mærkeligt, at denne anstrengende vandring tager hårdt på laksen, da den ingen næring tager til sig i denne tid og derfor er henvist til at tære på de fedtreserver, som den har oplejret under opholdet i havet. Selve gydningen tager ofte de sidste reserver af livskraft, så laksen ikke overlever gydevandringen. Laksen angribes i denne afkræftede tilstand ofte af skimmelsvampe og forskellige sygdomme, og en sådan nedfaldslaks, der driver ned gennem elven efter gydningen, minder ikke meget om den trinde, blanke laks, der et årstid tidligere gik op fra havet. Som spise-fisk er den aldeles uegnet på denne tid, hvor den iøvrigt er meget let at fange. Den er meget mager, og dens før så røde og fedtholdige kød er nu gråt og svampet. Lykkes det imidlertid laksen at overleve denne anstrengelse og nå tilbage til havet, varer det ikke længe, inden den genvinder sit huld igen. Det er dog de færreste laks, der når op at lege to gange. I Grønland synes dog en større procentdel af laks at nå at gyde flere gange end andre steder, hvilket måske skyldes den lavere temperatur i vandet, der hæmmer skimmelsvampes og andre sygdommes angreb.

Også på anden måde undergår laksen under gydevandringen en ændring i udseende. På underkæben dannes der hos hannerne en kraftig krog, der ligger ind i en fure i overkæben. Skindet bliver tykkere og sejgere, og den sølvskinnende farve går over i en mørkere, grågrøn til brungul farvetone med en mængde brunsorte, røde og lysegrå pletter.

Selve legen finder sikkert udelukkende sted i elvene med rindende vand og foregår på steder, hvor der er en passende dybde fra ganske lavt vand til over en meter. Bunden skal bestå af grus, og i denne grusbund danner hunlaksen en fordybning ved med kraftige slag med halen at hvirvle bundmaterialet op, hvorved dette føres med nedad af strømmen. Derved dannes et leje, der kan være en 30 centimeter dybt. Hunnen udsøger sig da i bunden af denne grube en særlig ægrede, gerne mellem nogle større sten, hvor den anbringer æggene, samtidig med at hannen, der hidtil har forholdt sig ret passiv, befrugter æggene. Straks efter gydningen bereder hunnen et nyt leje overfor det oprindelige, hvorved den første grube dækkes til af det ophvirlkede materiale. Således fortsætter hunnen to-tre meter op gennem vandløbet, idet der går 5-10 minutter mellem hver afgivelse af æg. Gydningen fortsættes dog ikke uafbrudt til ende på een gang. Der kan være temmelig lange hvilepauser ind imellem, således at hele gydningen kan vare fra nogle få dage til et par uger. Man kunne forvente, at en sådan ydre befrugtning af æggene ikke var særlig effektiv, da sædcellernes levetid kun er brøkdelen af et minut, men det viser sig dog, at æggene i reglen altid er befrugtede næsten 100 pct.

Laksens æg er gulligrøde og har en størrelse af 5-7 mm i diameter, og man regner med, at en hunlaks kan afgive cirka 2000 æg for hvert kilogram, som den vejer. Æg-

Meget magre nedfaldslaks fanget kort efter gydningen.

gene ligger nu godt beskyttet nede mellem legepladsens grus og sten, og efter en periode, der varer fra et par måneder op til syv – alt efter temperaturen – klækkes æggene. Den første tid tilbringer de små lakseunger, som er forsynet med en stor blommesæk, stadig i skjul nede mellem stenene, men når blommesækken er opbrugt, kommer de frem og begynder selv at søge deres næring blandt elvens smådyr.

Den grønlandske laksebestand er ikke stor, men helt uden betydning er den dog ikke. Laksen er en meget eftertragtet og ret højt betalt fisk i Grønland. Nu fiskes den kun i ringe mængde, især ved Kapisigdlit, men det er et spørgsmål, om ikke fiskeriet efter skællaks kunne forbedres væsentligt ved anlæggelse af et klækkeri i Grønland og dermed følgende kunstig opdrætning og udsættelse af lakseyngel i større elve deroppe. Kunne man udnytte egnede elvarealer til opvækstplads for lakseyngel i stedet for som opvækstplads for fjeldørred, ville dette uden tvivl være en stor produktionsmæssig og økonomisk gevinst, da laksen vokser langt hurtigere end fjeldørreden, og begge fisk søger deres væsentligste næring i havet, hvor der er rigeligt af egnede fødeemner.